

A szocialista országok filozófiai folyóiratainak lipcei konferenciájáról

Ez év februárjában a szocialista országok marxista filozófiai folyóiratainak szerkesztői konferenciát tartottak Lipcsében. A megbeszélésekről a Magyar Filozófiai Szemle szerkesztőbizottsága megbízásából Szigeti József főszerkesztő és Elek Tibor, a szerkesztőbizottság tagja tartottak beszámolót. Ezeket az alábbiakban közöljük :

Szigeti József : Az értekezlet, amely február 12-től 15-ig zajlott le Lipcsében, annak a lenini gondolatnak a jegyében született meg, hogy a folyóiratok kollektív szervezők és kollektív propagandisták is egyben, tehát a marxista—leninista filozófiai folyóiratok szerkesztőbizottságainak konferenciája nemzetközileg is elősegítheti a marxista filozófia továbbfejlődésének ügyét.

A tanácskozáson a szocialista országok képviselői vettek részt, egy redakciós kollégiumból általában hárman vagy négyen. Sajnálatos módon a keleti szocialista országok közül többen nem tudtak részt venni az értekezleten, csak a Vietnami Népköztársaság küldöttje jelent meg.

Az értekezlet jelentősége messze túlment azon, hogy pusztán a szerkesztőségek közötti együttműködés kíváncsatos szabályait rögzítse. Jelentősége abban áll, hogy igen sokoldalúan igyekezett levonni a Szovjetunió Kommunista Pártja programjának és XXII. kongresszusának az útmutatásaiból a filozófiai terület tennivalóira vonatkozó tanulságokat.

Ha szabad ezzel a megfogalmazással élnem: a marxista filozófia további fellendítésének és nagy offenzívájának megszervezésében volt lényeges lépés a szocialista tábor, a szocialista világrendszer marxista filozófusainak ez az első, nagyobb arányú találkozója. A marxi—lenini filozófia határozott offenzív szellemét minden tudományterülettel és a filozófia minden területével kapcsolatban érvényesíteni kell; ezt követeli tőlünk a forradalmi tapasztalatok felhalmozódása és a tudomány fejlődése.

Egész sereg olyan új tudományos és társadalmi probléma merül fel a kommunista társadalom fejlődésének mindkét szakaszán, amelyek elméletileg csak akkor oldhatók meg, ha érvényesítjük a marxista filozófia előremutató szellemét, amely bátran vág neki az új problémák vizsgálatának és általánosításának, s nemcsak a maga régi igazságait hangoztatja és védelmezi, hanem képes ezeket továbbfejleszteni és konkretizálni.

A napirendi pontok értelmében három kérdést tárgyaltunk meg. Az első téma előkészítését a Voproszi Filozofii szerkesztőbizottsága vállalta magára. Ez a XXII. kongresszusból és a Szovjetunió Kommunista Pártjának programjából levonható filozófiai következtetésekkel és feladatokkal foglalkozott.

A második napirendi pontot a csehszlovák folyóirat, a Filosofický Časopis szerkesztőbizottsága készítette elő; és a szocialista fejlődés filozófiai, elméleti kérdéseivel foglalkozott, különös tekintettel a szocialista világ népeinek morális, politikai egységére.

Végül, a harmadik napirendi pont a polgári filozófiával való vita kérdése volt. Ezt vendéglátónk, a Német Demokratikus Köztársaság filozófiai folyóirata, a Deutsche Zeitschrift für Philosophie szerkesztőbizottsága exponálta.

Az utóbbiról különben előzetes tézisek jelentek meg a Deutsche Zeitschrift für Philosophie 1961. szeptemberi számában.

Milyen filozófiai feladatok körvonalazódtak az első referátumban, Mityin elvtárs referátumában? Azt mondhatnám, hogy a filozófia előtt álló összes nagy elméleti problémák felmerültek ebben az előadásban, amely megmutatta, hogy milyen végtelenül termékeny, ha a tudományos fejlődést — s így a filozófia fejlődését is — a gyakorlat kérdéseivel kapcsoljuk össze. Persze, a gyakorlat fogalma egy kissé másképpen hangzik, mint ahogyan ezt a dogmatikusok — akik szintén hivatkoztak a gyakorlatra — leszűkítve elképzelték. Itt a gyakorlat a szocialista—kommunista építés széles, nagy gyakorlatát jelenti, amelynek számára a filozófia minden egyes területe fontossággal bír. Az előttünk álló sokrétű feladatok megoldásából, természetesen, minden szocialista országnak a saját fejlődési szükségleteihez és képességeihez mérten kell kivennie részét. Arról nemigen lehet szó, hogy ezeket a feladatokat a maguk sokrétűségében egyaránt próbálják mindenütt megoldani. Bár erről nem beszélünk a konferencián, úgy vélem, előbb vagy utóbb nemzetközi koordinációt is létre kell majd hozni a társadalomtudományok területén is ahhoz, hogy az előttünk álló feladatok megoldására a legjobb, legésszerűbb módon használjuk fel az erőket.

Mityin elvtárs fejtegetéseinek egy részét a Szovjetunióban lezajlott filozófiai fejlődésnek szentelte, nagyon határozottan kiemelve, hogy a fellendülés már a XX. kongresszus után megindult, de most még tovább halad és gyorsabban megy előre, mert a személyi kultusz maradványait a filozófiai életből — és általában a tudománypolitikából is — véglegesen ki kell küszöbölni.

Szó esett a személyi kultusz tudománypolitikai vetületéről, de szó esett Sztálin filozófiai munkásságának szükséges kritikájáról is. A kérdésnek mind a két vonatkozása roppant fontos. Mind a két területen szívós, következetes munkával kell eredményeket elérni, tudatosítani azokat a hibákat, amelyek a személyi kultusszal együtt jártak; a hibák megismétlődését ki kell zárni a filozófiai életből és az elméleti gondolkodásból. Ugyanakkor a szovjet elvtársak — elsősorban Kedrov elvtárs — helyesen mutattak rá arra: nem szabad megengedni, hogy a Sztálin hibái elleni harc ürügyén magának a marxizmusnak fontos tételeit vonják kétségbe. Sztálinnál egész sereg helyes marxista tétel volt, s ha Sztálin nézeteinek kritikáját úgy értelmeznék, hogy mindaz, amit ő mondott, rossz volt, akkor ennek a marxizmus—leninizmus nem egy tétele esnék áldozatul. Nálunk, azt hiszem, különösen vigyázni kell erre, hiszen 56-os tapasztalataink megmutatták, hogyan lehet kihasználni a hibák és helytelen nézetek kritikáját arra, hogy a marxizmus—leninizmus nézeteit kezdjék ki és revizionista elveket csempésszenek a helyükbe. Ez az óvatosság azonban nem jelenti, hogy ne foglalkozzunk ezzel a problémával. Ez csak azt jelenti, hogy helyesen foglalkozzunk vele, úgy hogy ebből a harcból a leninizmus pozíciói kerüljenek ki győztesen és megerősödvé.

Sztálin mely hibás filozófiai nézeteit bírálták a konferencián? Anélkül, hogy teljességre tartanék igényt, egy párat megemlítek. Itt is, mint már más alkalmakkor, bírálták az osztályharc szakadatlan élesedésével kapcsolatos ama filozófiai hibáját, hogy az ellentétek egységéből és harcából csak az ellentétek harcát említi, az egység kimaradt. Említették azt is, hogy a tagadás tagadásának a kérdése elsikkad Sztálinnál. A legfontosabb és jelentős új mozzanat, az eddigi megállapításokhoz képest, az volt, hogy minden szovjet elvtárs (anélkül, hogy elméletileg különösebben fejtegették volna) egészen

természetes kritikai kiindulópontnak vette: helytelen Sztálinnak az a nézete, amely a dialektikus materializmust materialista elméletre és dialektikus módszerre választotta szét. Ehhez a ponthoz, különben, a mi delegációnknak is volt mondanivalója.

De felmerült az is, hogy Sztálin mostohán bánt a lenini filozófiai örökséggel. Ismeretes Sztálin helytelen, lebecsülő véleménye a Materializmus és empiriokriticizmussal kapcsolatban. A Filozófiai füzetek fontosságát sem ismerte fel eléggé. Felmerült az is, hogy a Sztálin által kezdeményezett és Zsdánov által enuncióált Hegel-felfogás, hogy ti. Hegel a porosz arisztokratikus reakció képviselője, szintén helytelen.

A marxista filozófia fejlődése azonban — és ez a konferencia alaphangja volt — természetesen a jelenkor gyakorlatából táplálkozik, s ebbe a gyakorlatba, bizonyos értelemben, feltétlenül belefoglalandók a társadalmi-politikai gyakorlaton kívül a természettudományok és a műszaki tudományok is, általában a tudományos fejlődés.

A természettudományok és a műszaki tudományok egész hagyományos és újabb problematikája olyan filozófiai kérdéseket vet fel, amelyeknek a dialektikus materializmus szellemében való megoldása a legégetőbb feladatok közé tartozik. Itt vannak ilyen új tudományok, mint az információelmélet és a kibernetika. A kibernetika filozófiai interpretálása egész sereg ismeretelméleti, metodológiai, ontológiai kérdést vet fel, amelyeknek megoldása, bizony, feltételezi a marxista filozófia számos problémájának újszerű megvilágítását. Az információelmélet fejlődésének még az esztétika számára is van jelentősége; ugyanakkor nem egy tételt kell a dialektikus materializmus szempontjából helyretenni, amelyet az információelmélet neopozitivistá interpretátorai a fejére állítottak.

Kedrov elvtárs felszólalásában a legnagyobb nyomatékkal szerepelt az a követelmény, hogy a természettudományok által felvetett problémákat a materialista *dialektika* szempontjából is, tehát dialektikusabban kell megvilágítani. Ez következik abból, hogy a materializmust és a dialektikát nem szakítjuk úgy szét, mint ahogyan korábban, a helytelen felfogás alapján, szétszakították.

Általában azt kell mondani, hogy a tudományos fejlődés és a filozófia közötti kapcsolatok jobb megalapozása és megerősítése feltételezi a dialektikus materializmusnak sokkal teljesebb és gazdagabb kifejtését, mint ahogy ez az eddigiek során történt.

Kedrov elvtárs kifejezetten arról beszélt, hogy, véleménye szerint, a személyi kultusz körülményei között a dialektikus materializmus kevésbé fejlődött. Nagyon hangsúlyozta, hogyha valóban hatni akarunk a szaktudományokra, akkor a dialektikus materializmust mint ismeretelméletet és módszert kell kiépíteni. A dialektikus materializmusnak mint ismeretelméletnek és mint módszernek egy adott történelmi helyzet alapján elképzelhető teljességre törekvő kiépítése azt jelenti, hogy ezek az elméleti és módszertani megfontolások sokkal jobban be tudnak hatolni a szaktudományba, mivel sokkal több konkrét gyakorlati segítséget adnak a kutatáshoz. Ezen a téren különösen fontos feladat az egyes szaktudományok vagy a szaktudományok egyes típusai metodológiájának és a dialektikus materializmusnak mint általános ismeretelmélet és módszer közötti kapcsolatnak a megvilágítása.

Legyen szabad itt megemlítenem azt az eszmecserét, amely nem is annyira az értekezleten, mint inkább az értekezlet szüneteiben zajlott le. A ma

gyar delegáció úgy érezte, hogy Kedrov elvtárs túlhangsúlyozza a dialektikus materializmus ismeretelméleti és módszertani jellegét. Delegációnk tagjai egyetértettek egymással abban, hogy a dialektikus materializmus három terület egysége; az ontológiáé — amin objektív dialektikát értettünk, a logikáé — mint a fogalom, az ítélet és a következtetés dialektikus elméletéé és az ismeretelméleté. De nem valami zavaros egység, hanem olyan egység, amelyben e három filozófiai diszciplína viszonylagos önállósága megmarad. A materialista dialektikát mint módszert is így tudjuk legjobban kifejezni, hiszen törvényeinek és kategóriáinak módszertani jelentősége is abban gyökeredzik, hogy az objektív valóság mozgását tükrözik vissza. Az volt az érzésünk, nem helyes az a gondolat, hogy Sztálin a dialektikát ontologizálta. Éppen ellenkezőleg: Sztálin a dialektikát pusztán mint módszert tárgyalta. Amennyiben ontologizálni próbálta a dialektikát, ez nem jelentett mást, mint különböző példák véletlenszerűen összefogott, összemarkolt gyűjteményét. Kedrov elvtárssal és a szovjet delegáció más tagjaival is megbeszéltük ezt a kérdést. E megbeszélések eredménnyel jártak: Mityin elvtárs egyik felszólalásában, a hozzászólásokra reflektálva, a többi között ezt a kérdést is érintette, és nagyon helyesen utalt arra, hogy a dialektikát ki kell fejleszteni mint ontológiát is, hiszen éppen a SZKP programjában található az a tétel, hogy a dialektikus materializmust és a történelmi materializmust mint a természet, a társadalom és az emberi gondolkodás átfogó törvényszerűségét is ki kell fejteni. Láthatják, hogy ilyen és hasonló problémák, hogy úgy mondjam, nyitott kérdések voltak, de ezekben a nyitott kérdésekben is sokat segít a megbeszélés, a közvetlen érintkezés.

A dialektikus materializmus teljes kidolgozásának követelménye természetesen felveti a filozófia legkülönbözőbb kategóriái kidolgozásának feladatát. Az értekezleten — legalábbis, ha szabad a szelleméből és az egyes hozzászólások tartalmából is kiindulnom — lényegében eltűnt az az elképzelés, amely a dialektika törvényszerűségeit és kategóriáit mereven elválasztja egymástól, és a kategóriák számára valami külön rekeszt csinál a materialista dialektikán belül.

Ebben a vonatkozásban magam kifejezetten polemizáltam azzal az Otto R. Gropp által képviselt felfogással, amely, lényegében, azt mondja, hogy a dialektikus materializmus kategóriáinak egy dialektikus rendszere elképzelhetetlen. A német elvtársak — Kosing elvtárs a felszólalásában is — egyetértettek Gropp felfogásának bírálatával.

Milyen kategória-problémák merülhetnek fel és hogyan merülnek fel ezek a kategória-problémák? A kategória-problémákat csak az élettel és a tudományokkal való mély összefüggés alapján lehet felvetni és megoldani. A lehetőség, valóság, kauzalitás, kölcsönhatás, struktúra stb., olyan kategóriák, amelyek filozófiai kidolgozása egy egész sereg szaktudományi eredményeinek elméleti kritikáját, általánosítását tételezi fel, s nem utolsósorban, forradalmi társadalmi tapasztalataink számbavételét, elsősorban a kommunista fejlődés nagy tényét.

Kétségtelen, hogy a kommunista társadalomnak az a homogénebb jellege, amely olyan erőteljesen megnyilvánul a Szovjetunióban, és amely felé az egész szocialista világrendszer tendál, megmutatja, hogy az egész kategóriája — vagy hogy Marx egy szavával éljek, amelytől hosszú időn keresztül óvakodtak: a totalitás — sokkal erőteljesebben nyilvánul meg, mint az osztálytársadalmakban látható. Legalábbis a totalitás problémája ezen a talajon nagy kényszerítő erővel merül fel, és ennek meg-

oldásától függ egy egész sereg további probléma megoldása is. Ha tehát egy ilyen kategóriát, mint a totalitás, meg akarunk világítani, akkor a gyakorlat ennek a kategóriának egész sereg olyan oldalára hívja fel a figyelmet, amely különben háttérben maradna vagy elmosódnék. A totalitás kategóriája összefügg az ellentétek egységének és harcának törvényével. Az ellentétek egysége és harca azért alapvető törvény, mert azt mondja ki, hogy minden egyes jelenséget mozzanatainak egységében és különbözőségében kell vizsgálni, tehát mozzanatainak totalitásában, azaz — egészében és teljességében. (Az „egész” fogalma, sajnos, éppen ez utóbbi jelentésárnyalatot, a teljességet nem fejezi ki világosan.) Ha ezt az osztálytársadalmakra vonatkoztatjuk, akkor a harc kerül előtérbe, ha pedig a kommunista fejlődésre vonatkoztatjuk — mint ahogyan vonatkoztatják a szovjet elvtársak —, akkor az egység. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy az egységnek csak itt van szerepe, és az osztálytársadalmakkal vagy a kapitalizmussal kapcsolatban nincs, de azt állítom, hogy az egységnek a kommunista társadalom fejlődésében összehasonlíthatatlanul nagyobb és minőségileg elütő szerepe van.

Így Mityin elvtárs a referátumában éppen ezt az egységet, mint a kommunista társadalom egyik döntő specifikumát, hangsúlyozta. De nem úgy tárgyalta, mintha ellentétes momentumokat nem foglalna magában. Azt világította meg: az egység éppen azon az alapon jön létre, hogy bizonyos ellentmondásokat, amelyek az osztályellentétek felszámolása után már nem antagonisztikus jellegűek, leküzdünk, megteremtjük az egységet, újabb ellentmondások támadnak, és újabb magasabb fokú egységet hozunk létre.

E kategóriák feltárása azonban a társadalmi fejlődéssel kapcsolatban is csak úgy képzelhető el igazán tudományosan, ha itt is támaszkodunk a szaktudományok eredményeire. Ez nem azt jelenti, hogy a filozófiának közvetlenül ne adhatnának tápláló problémákat az élettapasztalatok, illetőleg a társadalmi fejlődés tapasztalatai, hogy ezek ne jelentenék a filozófia táptalaját. De kétségtelen az, hogy a filozófiának nagyon is támaszkodnia kell olyan tudományok eredményeire, mint például a politikai gazdaságtan, a szociológia stb., ahhoz, hogy igazán mélyen elemezhesse az adott történelmi fejlődés talaján felmerülő kategória-problémákat.

A kommunista fejlődés által felvetett társadalmi jellegű problémák összefüggésében esett szó — nem is egy, hanem sok szó — a szociológiáról. Azt hiszem, még nálunk is elevenen él az emlékezetben az a vita, hogy csinálunk-e eddig szociológiát, vagy teljesen előlről kell kezdeni.

Mityin elvtárs referátumában kifejtette, hogy, természetesen, volt gyakorlati célú szociológiai felmérő munka a párt- és az állami szervek részéről. Ez megmutatja, hogy eddig is törekedtünk arra, hogy a konkrét kérdéseket a tudományos kutatások alapján oldjuk meg. Ugyanakkor azonban a filozófia lemaradt erről. Nem foglalkozott ezekkel a kutatásokkal, kivéve a legújabb időket, ami éppen a párt- és az állami vezetés problémáinak megoldása szempontjából nagyon is gátló tényezőnek mutatkozott. Ha módszertanilag tisztázottan nyúlunk ezekhez a kérdésekhez, és ráadásul nemcsak közvetlen, gyakorlati szempontból vizsgáljuk őket, hanem elméleti szempontból, elbedolgozva ily módon a vezetés szükségleteinek és igényeinek, akkor a konkrét szociológiai kutatásokban végtelenül fontos tartalmi és módszertani segítséget adhatunk ahhoz, hogy a gyakorlati célzatú, egy probléma közvetlen megoldását szolgáló kutatás vagy felmérő munka sikeresebb és eredményesebb legyen.

Ezek viszonylag ismert gondolatok. Az újat elsősorban az jelentette, hogy felmerült a szociológia *tárgyának* kérdése. Pontosabban: olyan követelmény formájában merült fel, amely bizonyos döntést már feltételez, ti. a szociológia specifikus, sajátos tárgyának kérdése vetődött fel, tehát hogy az ökonómiától, etnográfától, más tudományoktól elhatárolva mutassuk meg a szociológia tárgyát. Ez egyrészt módszertani szempontból jelentős, hiszen a konkrét módszer mindig a specifikus tárgyhoz szabott módszer kell, hogy legyen, másrészt pedig a szociológia tárgyának helyes meghatározása a szociológia helyzetét a tudományok rendszerében sok vonatkozásban bizonyonnyal más-képp determinálja, mint ahogy eddig sokan gondolták; érthetővé teszi, a többi között, a szociológia „szaktudományosabb”, „empirikusabb” jellegét s ugyanakkor összefüggését a tudományos kommunizmus elméletével.

A második referátumban, Kalab elvtárs referátumában, az a gondolat merült fel, hogy a kommunista fejlődésnek akár első, akár második szakaszáról, akár pedig az átmenetek bármelyikéről csak akkor tudunk az eddiginél teljesebb, és éppen ezért, gyakorlatilag még jobban hasznosítható elméletet kidolgozni, ha ezt ráépítjük a szociológiai kutatásokra. A szociológiai kutatások, azt mondhatnám, a nyersanyagot vagy, talán még inkább, a félkészgyártmányt adják a nagy általánosításokhoz, amelyek a tudományos kommunizmus elméleti szintjén jöhetnek létre. Ezek az általánosítások ilyen tárgyi megalapozottsággal sokkal konkrétabb általánosítások lesznek.

Az elmondottak alapján is világos az, hogy nem akarjuk a szociológiát valami pozitivistá-empirista tudomány szerepére kárhoztatni. Az e témát érintő minden hozzászólásban felmerült az a követelmény, hogy a társadalmi fejlődés általunk már ismert általános törvényszerűségeit, a történelmi materializmus és a tudományos kommunizmus által kidolgozott törvényeket kell felhasználni az egyes jelenségek vizsgálatában. Nyilvánvaló, hogy így sokkal teljesebb, konkrétabb és az általánosításokra, hogy úgy mondjam, alkalmasabb képet nyerünk, mint ahogy pusztán empirista metodológiát építenénk ki. Egyedül ez a felfogás felel meg annak a minden marxista—leninista filozófus számára természetes és magától értetődő követelménynek, hogy a szociológia konkrét kutatási metodikáját a történelmi materializmus elméleti és módszertani alapjára kell építenünk.

Nagyon határozottan és világosan merült fel a kommunista fejlődés által felvetett problémák kapcsán az a kérdés, hogy az általános törvényszerűségek tulajdonképpen mindig különös formákban jelentkeznek. Az általános törvényszerűségeket éppen ezért most különös megnyilvánulási formájukban is meg kell vizsgálni, az általánosnak és a különösnek ezt a dialektikáját kell kidolgozni ahhoz, hogy több gyakorlati segítséget adhassunk a szocialista és a kommunista építés számára.

Az általános igazságok pusztán általános mivoltukban való ismételtetése nem elég. Nem elég még a filozófia általános problémáival kapcsolatban sem, mert éppen azoknak a specifikus kérdéseknek megoldása, amelyek a társadalmi fejlődés és a tudományos fejlődés oldaláról merülnek fel, vissza fog hatni az általános kérdésfeltevésekre is, ezeket is gazdagítja, az általános továbbfejlesztésének vonatkozásában is, és a továbbfejlődés előfeltételét képezi.

Egyre inkább, egyre világosabban körvonalazódik elméleti gondolkodásunkban, az ottani vita alapján is, az a feladat, hogy a kommunista fejlődés nagy, időszerű társadalompedagógiai munkájával kapcsolatban meg kell vizsgálnunk az erkölcs kérdésein túlmenőleg, a személyiség sokoldalú kibonta-

kozásának problémáit is: az egyes ember, az egyes emberek személyisége hogyan kapcsolódik össze az általános társadalmi fejlődéssel és hogyan hat rá vissza. E probléma két megközelítésben is előkerült. Az egyik oldalára Kalab elvtársnak az a helyes megfogalmazása mutatott rá, hogy a társadalmi törvényszerűségek nem érvényesülhetnek az egyének feje fölött, az egyének cselekedeteitől függetlenül. Hogy a törvény objektivitásának fetisiztikus értelmezését elkerüljük, meg kell mutatnunk azt, hogy ezek a törvényszerűségek mennyire az egyének összességének cselekedeteiben érvényesülnek. A másik oldala a problémának az, hogy magát az egyént kellene megvizsgálni mint társadalmi viszonyainak összességét. Mi marxisták jelenleg nagyon sok mindent tudunk elmondani pl. a személyiség fejlődésének társadalmi alapjairól a kommunizmusban, vagy általában más társadalmi formációkban is, de viszonylag keveset tudunk elmondani arról, hogy mi a felépítése, a struktúrája a személyiségnek, arról, hogy a személyiség struktúrájának különböző területei hogyan függnek össze egymással, és hogy pl. a nevelés szempontjából mit és hogyan kell megragadni ahhoz, hogy az egyéniség sokoldalú kommunista fejlődését előmozdítsuk. Azt hiszem, hogy itt a kutatás rendkívül sok új szempontot vet majd fel, és ezeket nem pusztán etikai szempontból kell realizálni, hanem a személyiség elméletének az egészét érintő kérdések és válaszok formájában is. (Itt különösen hasznunkra válik pl. Makarenko ebből a szempontból feldolgozatlan hagyatéka.) A személyiség felépítésének, szerkezetének vizsgálata nélkülözhetetlen adalék ahhoz, hogy jobb hatásokkal oldjuk meg feladatainkat az emberek kommunista öntudatra ébresztése, a kommunista tudat elterjesztése s általában az emberek kommunista szellemű nevelése terén.

Ha a kommunista szellemű nevelésről és az ezzel kapcsolatos problémákról van szó, hadd említsek meg egy jellemző mezzanatot. Mityin elvtárs említette, hogy a Szovjetunióban éppen a kommunista erkölcsi kódexnek kidolgozása felveti azt a kérdést, hogyan értelmezzük és hogyan alkalmazzuk az erkölcsi kódex egyes pontjait konfliktus-szituációk esetén. Nagyon fontosnak tartom ezt a megjegyzést annak ellenére, hogy a konferencián vita e körül nem támadt és különösebb hozzászólás sem kísért. Fontosnak tartom abból a szempontból, hogy éppen az etika kérdéseinek kidolgozásához nagyon is hozzátartozik a lehetséges konfliktus-szituációk számbavétele. Az ilyen konfliktus-szituációkat azonban, azt mondhatnám, két szemszögből lehet nézni. Lehet nézni abból a szemszögből, amelyből nálunk a revizionizmus nézte; ez, mint ismeretes, bizonygatta, hogy a szocializmus ellene van az egyén harmonikus fejlődésének. De lehet nézni abból a szemszögből, amely kommunista, marxista szemszög, hogy az emberek képesek lesznek a konfliktusokon túljutni, hogy a konfliktusokból is személyiségük gazdagodásával jutnak ki, éppen azért, mert a kommunista fejlődés nem a konfliktus-szituációk szakadatlan megteremtése és újrateremtése irányában hat, mint az osztálytársadalom, hanem a lehetséges konfliktusok számát csökkenti, és a konfliktusok humánus megoldásának feltételeit teremti meg.

A konferencia egyik igen fontos tétele volt az, hogy hosszú időn keresztül meglehetősen elhanyagoltuk a tudat aktív hatásának, a létre gyakorolt aktív hatásának kutatását. Elhanyagoltuk a szubjektum vizsgálatát és azt, hogy különböző célkitűzések megvalósítása során az elméletileg kidolgozott álláspontok vagy pedig a közvetlen erkölcsi életünkben kialakult érzületek, magatartásformák hogyan hatnak vissza a társadalmi létre, hogyan hatnak vissza

általában a létre. Mindez azonban a forradalmi, a kommunista fejlődés szempontjából óriási jelentőségű; maga a kommunista fejlődés mindennapos gyakorlata követeli meg beható kidolgozását. Bolgár filozófus elvtársak ki is fejtették már kutatásuk első eredményeit, amelyek megmutatták, hogyan foglalkoznak ők a pszichológián túlmenően a szubjektum problémáival, hogyan próbálják ezeknek a jelenségeknek belső törvényeit megragadni.

Nézzük meg a polgári filozófia és ideológia kritikájának kérdéseit.

Felmerült, hogy hogyan harcoljunk a revizionizmus ellen. Ez aktuális kérdés. Nyilvánvaló, hogy mindaddig, amíg a munkásmozgalomban ezek a problémák meglesznek, ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban is nagy aktivitást kell kifejteni.

Több felszólalásban (talán leghosszabban Mityin elvtárs foglalkozott ezzel) szerepelt az antikommunizmus publicisztikai és „elméleti” irodalmának kérdése, amelyet Nyugaton az imperialisták zsoldjában álló bértollnokok, ismert okokból, kifejtének. Azt lehet mondani, hogy itt a hivatásos antikommunistáknak egész táborával van dolgunk, különböző típusaik — a munkásmozgalom renegátjaitól az antidemokratikus liberálisokon át az örökös szélső jobboldaliakig) — jól ismertek. Azt hiszem, hogy nálunk is sokkal mozgékonyabban kellene harcolni az antikommunizmus ideológiája ellen, mint ahogy eddig tettük.

Nem lehet ezzel összetéveszteni azt a harcot, amelyet a tudományt jóhiszeműen vagy becsületesen folytató vagy folytatni kívánó polgári filozófusok ellen vívunk. Az ő nézeteikkel is vitatkozunk természetesen, s ez a vita is a munkásmozgály, a kommunista világmozgalom, a szocialista rendszer ideológiai osztályharcának végtelenül fontos része. De ennek a vitának a tónusa, jellege más, mint ahogyan ezekkel a hivatásos antikommunistákkal foglalkozunk. Bizonyos esetekben, persze, saját szakmai munkájukban tudományosságra törekvő emberek is az antikommunizmus rossz útjára tévednek, s ily módon rokonítják magukat a hivatásos bértollnokok említett táborával. Számos ilyen esetet lehetne felsorolni. Hogy egy példát mondjak: Karl Popper egyik könyvének, a „The Poverty of Historicism”-nek ajánlásában azt mondja, hogy a könyvét a történelmi törvényszerűségekből hívó fasizmus és kommunizmus áldozatainak ajánlja. Ez egymagában is megmutatja, hogy Popper ebben a munkájában az imperialista bértollnokok színvonalára süllyed, azonosul velük.

De nemcsak ilyenekkel van dolgunk, hanem kitűnően felkészült tudományos ellenfelekkel is, és ez bonyolultabbá teszi azt a problémát, amelyet hosszú időn keresztül nem oldottunk meg jól, amint erről a német elvtársak helyesen beszélnek téziseikben. Sokkal mélyebben, komolyabban kell vitatkozni a polgári filozófia különböző képviselőivel és törekvéseikkel. Ezen a téren fel kell ismerni azt is, hogy egyik és másik gondolatban, egyik és másik teóriában racionális magvak vannak. En ezt úgy fejezném ki, hogy szakítani kell azzal az elképzeléssel, hogy Hegel még tele van racionális magvakkal, a későbbi polgári filozófiai fejlődés azonban ilyeneket már nem produkál. Nem állítom azt, hogy itt mennyiségi és minőségi tekintetben nincs különbség a Hegelig terjedő fejlődés és a későbbi között, de igenis, vannak olyan racionális magvak, amelyeknek jelentőségét fel kell ismerni. Ugyanakkor látni kell azt is, hogy ezek a racionális magvak is hamis filozófiai pozícióba vannak beágyazva. Éppen ezért, ha kritizáljuk ezeket, akkor meg kell mutatni a dolgok két arcát, még pedig, azt mondhatnám, sajátos részarányukban, a racionális

és a hamis egymáshoz való sajátos viszonyában. Semmi esetre sem lenne helyes a polgári filozófia megszépítése, ellentmondásai leköszörülése vagy a racionális magvak egyoldalú kiemelése és kész eredményként való elkönyvelése, amire pedig van hajlandóság. Hiszen egészében ez a filozófia változatlanul idealista, egy, a materialista dialektika ellen irányuló antidialektikus felfogás talaján áll, keresztül-kasul áthatja az irracionálizmus, sőt a klerikális obskurantizmus.

A német elvtársak előzetes téziseiben szerepelt az a gondolat, hogy egyes kérdésekkel, pl. a jelenkor helyzetének történetfilozófiai igényű elemzésével kapcsolatban nagy egyedi változatossággal és gazdagsággal foglalkoznak az olyan Gegenwartsdiagnose-k, amelyek az egyén felelősségére appellálva próbálják mozgósítani az embereket — nagyon kevésbé változatos — reakciós, háborús célok érdekében. Javasolták, hogy ne engedjük át ezt a területet se a polgári filozófusok számára. A történelmi materializmus segítségével adott helyzetelemzésekben világítsuk meg korunk igazi problémáit, állítsuk szembe azokkal a magunk marxista jelenkorelméletét, amely az embereket igazi történelmi és emberi feladataik megoldására ösztönzi. Természetesen más területek, így pl. a szemantika vagy a matematikai logika sem maradhatnak — a jövőben még kevésbé, mint eddig — polgári filozófusok szabad vadászterületei, szabad vadászterületek abból a szempontból, hogy e tudományok tényleges mondanivalóját kizárólag az idealizmus szempontjából interpretálják.

A dialektikus és történelmi materializmusnak tehát be kell törnie valamennyi területre, és a tényleges problémák pozitív megoldásával, nem pedig pusztán a hamis elméleti kérdésfeltevések és válaszok leleplezésével kell kritikai tevékenységet folytatnia. Láthatják, hogy itt a kérdésfeltevéseknek új vagy legalábbis sokkal határozottabb módja került az előtérbe.

Szovjet elvtársaink nagyon erőteljesen hangsúlyozták azt a tényt, hogy jelentős polgári tudósok részéről van közeledés a materializmus pozíciójához. Ugyanakkor ez a közeledés rendkívül ellentmondásos. De az ellentmondásos közeledést is támogatnunk kell, és ennek a támogatásnak jó eszköze lehet a megfelelő tónusú tudományos kritika is. Talán egy példát, amely a konferencián elhangzott, ennek az ellentmondásos közeledésnek a megvilágítására. Schulze professzor, idősebb német filozófus, aki a természettudomány filozófiai problémáival foglalkozik, mondotta el. Egyik német kollégája, ha jól emlékszem, Vogel professzor, cikket írt a világhíres fizikus Max Born filozófiai fejlődéséről; megállapította, hogy Born az utóbbi időben igen erősen közeledett a materializmus felé. De ez a fejlődés *an sich* történik csak, nem pedig *für sich*. Annak ellenére, hogy Born materialista, ezt a materializmust filozófiailag nem tudatosítja a maga számára. Amikor ez a cikk az NDK-ban megjelent, Born sem volt rest, írt egy levelet, amelyben azt nyilatkoztatta ki, hogy ő bizony nem tekinti magát materialistának. Hozzátenném a magam részéről, hogy bármilyen jelentős fizikus is egy Born, ő is benne él egy társadalmi közvéleményben, hangulatok nyomása alatt áll, és az ilyen tényben, abban, hogy tagadja saját materializmusát, benne van mindannak a hatása, amit Nyugaton a materializmusról általában mondani szoktak. Ha azonban le is számítjuk ezt a hatást, azt a társadalmi atmoszférát, amely az ilyen, nyilvánvalóan ideges reakciókat az egyes emberekből kiváltja, (akik önmagukat ráadásul nem egyszer politikailag is distanciálni kívánják), még akkor is tudomást kell vennünk arról, hogy ezek a közeledések hozzánk, a mi filozófiai álláspontunkhoz roppant ellentmondásosak maradnak, a dolog természeté-

ből, az öntudatos materializmusig való eljutás nehézségeiből eredőleg. Éppen ezért ezt az egész komplexumot a maga ellentmondásosságában kell megfogni, ha azt akarjuk, hogy a közeledés tovább tartson és előbb-utóbb, minél több tudós esetében, ne csak közeledés, hanem célhozérés is legyen belőle.

Röviden ennyiben foglalhattam össze a lipcsei tapasztalatokat.

Ha megengedjük, néhány konzekvenciát még a magyar filozófiai életre is levonnék. Az egyik konzekvencia, talán kissé meglepő, mert nem következik közvetlenül azokból a tartalmi kérdésekből, amelyekkel ott foglalkoztunk, véleményem szerint az, hogy a filozófián belül az eddiginél sokkal tudatosabban kell törekedni a specializálódásra és a specializálódás mellett a különböző, egymással határos problémákkal foglalkozó filozófusok kooperációjára. Nagyon ellene vagyok a filozófia olyan felfogásának, amely a filozófiát egyszerűen valami speciáltudománynak, szaktudománynak tekintené, vagy a filozófiát különböző, egymástól élesen elhatárolt területekre darabolná szét. Az a véleményem — és ez a konferencián is felmerült —, hogy a filozófia szerves része a tudományoknak, van azonban egy kitüntető vonása, ti. az, hogy világnézeti jellegű tudomány, ami igen lényegesen befolyásolja profilját. Így értelmezve — és ezen belül is — nagyon is lehetségesnek tartok azonban olyanfajta szakosodást, amilyent nálunk még nagyon kevésé értünk el. Röviden — és, éppen ezért, szükségképpen durva megközelítéssel — talán azt mondhatnám: nálunk vannak már filozófusok, akik a dialektikus materializmusra, a történelmi materializmusra, esetleg etikára vagy esztétikára specializálják magukat, de ezen túlmenőleg csak egyes témákat látnak mint speciális kutatási feladatot, nem pedig a kutatási területek egészét, amely kutatási területeken évtizedeken keresztül vagy esetleg hosszú éveken keresztül kellene dolgozni ahhoz, hogy komoly eredményeket érjenek el. Ha felmerülnek olyan kérdések, mint ahogy felmerültek ezen a konferencián, mint pl. az egész jelelméletnek a visszatükrözélmélet alapján való értelmezése, vagy hogy a modellezés módszerét ismeretelméleti problémaként tárgyaljuk, akkor tisztában kell lenni azzal, hogy itt egy egész kutatási területről van szó, amely legalábbis jó néhány esztendőre ilyen irányú specializálódást követel meg. Éppen ezért sokkal határozottabban kellene fejleszteni nálunk most már a specializálódást olyan emberek esetében, akik a mi marxista filozófiánk valamennyi lényeges területén otthon vannak. Ez lenne tehát az egyik olyan következtetés, amelynek levonását és munkánkban való gyakorlati érvényesítését szükségesnek tartom.

A másik két következtetés röviden a következő. Azt hiszem, hogy a lipcsei értekezlet és tanulságai érintették munkánk tartalmi részét, pontosabban irányát. Még módunkban lesz a filozófia és szociológia távlati kutatási tervét átnézni és tovább javítani. Úgy gondolom, a javítás során arra kell törekednünk, hogy a hazai fejlődés szükségleteit elégítsük ki az átfogó, sokoldalú és éppen ezért a gyakorlati igényeknek elébe-dolgozó elméleti kutatás szellemében, helyesen véve számba erőinket, felkészültségünket és képességeinket.

A lipcsei konferencia legalább ilyen fontos tanulsággal szolgál abban a tekintetben is, hogy a kijelölt kutatási feladatokat milyen módszerrel, milyen eszközzel, milyen szellemben lehet realizálni. Bátrabban és határozottabban kellene előremenni a fontos kérdések kutatásában. Ehhez, a többi között, az is szükséges lenne, hogy megvalósuljon, amit már nem egyszer sürgettünk: megfelelőbb légkörben és megfelelőbb diszkussziós stílusban tárgyaljunk egy-

mással a különböző, nem egyszer, bizony, igen nehéz problémákról és megoldásukról.

A konferencia fontos határozatokat hozott a szerkesztőbizottságok érintkezése és jövőbeli együttműködése tekintetében. Megkérem Elek elvtársat, ismertesse ezeket a határozatokat, amelyeknek megtartása, realizálása elősegíti azt is, hogy ennek a konferenciának mind általános prespektíváját, mind pedig szellemét egyre jobban értékesíteni tudjuk hétköznapi munkánk során.

*

Elek Tibor : Először néhány szót arról, hogyan született meg a határozat. Már megérkezésünk estéjén megkaptuk a határozati javaslatot, mely a Voproszi Filozofii és a Deutsche Zeitschrift für Philosophie szerkesztőbizottságának közös javaslata volt. Úgy látszott, hogy nagyon jó a javaslat. Frolov elvtárs, aki a határozatszerkesztő bizottság elnöke volt, azzal biztattott, hogy egy negyedóra alatt végzünk, és csak ennyit kell távol lennünk a plenáris üléstől. Végül is két és félórás vita után született meg a határozati javaslat, amelyet ismertetek. Ezt azért akartam elmondani, mert ez is mutatja, hogy a delegátusok tényleg nagyon komolyan fogtak a kérdéshez, és minden vonatkozásban alkotó szellemű viták folytak ezen az értekezleten. Végül sikerült egy, az eredetinel jobb határozati javaslatot összeállítani, amelyet a plénum el is fogadott.

A határozat szövegének bevezetése általános megállapításokat tartalmaz arról, hogy feltétlenül szükségessé vált a szocialista országok filozófiai folyóiratai szerkesztőbizottságainak állandó és szoros együttműködése, s ennek megjavítása érdekében az értekezlet a következő határozatokat hozza.

Az első pont a XXII. kongresszus jelentőségét hűzza alá a filozófiai munka megjavítása szempontjából, külön kiemelve a burzsoá filozófia elleni harc fontosságát.

A határozat második pontja már gyakorlati jellegű: a konferencia szükségesnek tartja, hogy évenként egyszer feltétlenül hasonló tanácskozássra üljenek össze a szerkesztőbizottságok, s minden évben egy másik folyóirat szerkesztősége kapja a megbízást a tanácskozás szervezeti előkészítésére és lefolytatására. Minden alkalommal a következő évi tanácskozás tematikáját is le kell szögezni. 1963-ban, valószínűleg szintén februárban, Prágában lesz a tanácskozás, a csehszlovák folyóirat szerkesztőségének szervezésében, annál is inkább, mert ők már ebben a szervező munkában is részt vettek, együttműködve a német elvtársakkal. Lényegében két napirendi pont lesz. Az első: A modern természettudományok és a modern technika filozófiai és társadalmi problémái, a második: A kommunista tudat fejlődésének kérdései.

A határozat harmadik pontja arra vonatkozik, hogy az együttműködés és a kölcsönös tájékozódás megjavítása érdekében a folyóiratok az eddiginél rendszeresebben fognak közölni rövid összefoglalásokat és recenziókat a többi folyóiratban megjelent fontosabb közleményekről. Ennek megszervezése érdekében minden szerkesztőbizottságon belül meg kell határozni, hogy kinek a feladata ennek a kooperációnak a szervezése. A negyedik határozati pont arra vonatkozik, hogy az eddiginél sokkal szervezettebben kell megoldani a cikkek cseréjét, közöttük vitacikkek cseréjét is a különböző folyóiratok között. Ezek kijelölésében a szerkesztőségeknek természetesen együtt kell működniök.

Az igen fontos ötödik pont arra vonatkozik, hogy a szerkesztőségek évenként ki fognak adni egy gyűjteményes kötetet, amelyben mindegyik

folyóirat szerepel bizonyos közleményekkel. Ennek előkészítésére létre kell hozni egy szerkesztőségi kollégiumot, amelybe minden szerkesztőség egy képviselőt delegál. Meg kell vizsgálni — ezt is tartalmazza a határozat —, hogy ezt a gyűjteményes kötetet német és orosz nyelvű kiadáson kívül milyen nyelveken kell még megjelentetni. A konferencia immár le is szögezte, hogy különösen fontosnak tartja a gyűjteményes kötet angol, francia és spanyol nyelvű megjelenését is, az utóbbit különös tekintettel Dél-Amerikára, általában Latin-Amerikára, ahol nagy érdeklődés van a mi munkáink iránt. Ez a határozati pont kibővült a határozatszerkesztő bizottság vitája során azzal, hogy amint lehetségessé válik, ezt a gyűjteményes kötetet tovább kell fejleszteni többnyelvű nemzetközi filozófiai folyóíráttá.

Végül a hatodik pont arra vonatkozott, hogy a szerkesztőségi munka formáinak és módszereinek tekintetében is szükség van az eddiginél erősebb tapasztalatcserére. Ezen belül pl. szükségesnek tartotta a konferencia, hogy a folyóiratok a lapterveket is cseréljék ki, hogy így már eleve ki lehessen jelölni azokat a cikkeket, amelyeket az egyes folyóiratok a többiek anyagából szükségesnek tartanak átvenni.

О КОНФЕРЕНЦИИ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ФИЛОСОФСКИХ ЖУРНАЛОВ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ СТРАН В ЛЕЙПЦИГЕ

В феврале с. г. в Лейпциге состоялась конференция редколлегий марксистских философских журналов. На повестке дня этого совещания были следующие вопросы:

1. Программа КПСС и задачи научно-исследовательской работы в области марксистско-ленинской философии.
2. Философские проблемы строительства социализма и коммунизма особенно с точки зрения морально-политического единства народов социалистического лагеря.
3. Дискуссия с буржуазной философией, в особенности в связи с проблемами методологии.

Отчет о результатах и постановлениях конференции был предложен, на совещании философов, устроенном редколлгией нашего журнала, главным редактором «Магяр филозофии Сзмле» Йожефом Сигети и членом редколлегии Тибор Элек.

ABOUT THE CONFERENCE OF PHILOSOPHICAL JOURNALS OF SOCIALIST COUNTRIES IN LEIPZIG

The conference of the editorial boards of Marxist philosophical journals took place in February, this year, in Leipzig. The items on the agenda were the following:

1. The programme of the CPSU and the tasks of the scientific work in the field of Marxist—Leninist philosophy,
2. The philosophical problems of the building of socialism and communism, with special regard to the moral and political unity of the peoples of the camp of socialism.
3. The dispute with bourgeois philosophy, with special attention to the problems of methodology.

On the meeting, organized by the editorial board of the journal „Magyar Filozófiai Szemle”, Joseph Szigeti, general editor, and Tibor Elek, member of the editorial board, gave an account of the results and the resolutions of the conference.